

Практичний досвід створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти різних типів

Адаптація учнів – запорука створення основи безпечного та дружнього до дітей освітнього середовища

Світлана Пантелеєва, Марина Балинська, Наталія Лук'янович

У сучасному світі освіта стає все важливішою в житті кожної людини. Як правило, школа є місцем, де діти проводять більшу частину свого часу, отримують нові знання та навички, а також знаходять нових друзів і знайомляться зі світом. Однак, не всі учні легко адаптуються до нового оточення, особливо в перші тижні навчання. У сучасних умовах життя успішна адаптація учнів у школі є дуже важливою для того, щоб діти почували себе комфортно, безпечно та знайомилися з навчальним процесом без стресу й неспокою. У цій статті розглянемо тему адаптації учнів, її вплив на створення безпечного та дружнього до дітей освітнього середовища.

Актуальність. Педагоги, діти й батьки однакостайні щодо важливості безпечного, здорового та комфортного шкільного освітнього середовища, яке сприяє якості навчання. Програма дій Кабінету Міністрів України передбачає створення у кожній школі до 2025 року сприятливого освітнього середовища. Безпечна і дружня до дитини школа – це місце, у якому діти і дорослі почувуються безпечно й комфортно, яке дарує дітям особливе відчуття єдності, дає точку опори та можливість проявити себе, вселяє надію, породжує впевненість у майбутньому.

Безпечні та дружні до дитини школи покликані допомогти учням у набутті навичок, необхідних у сучасному мінливому світі, щоб поліпшити їхнє здоров'я і благополуччя, створити безпечне середовище, підвищити мотивацію вчителів і суспільства до підтримки освіти. «Безпечна школа» – це навчальний заклад, який забезпечує захист від насильства, образ, зловживань та експлуатації учнів, персоналу школи, зокрема вчителів [1].

Сучасні умови життя та діяльності висувають підвищені вимоги до адаптивних механізмів. Велика кількість антропогенних катастроф, зон військових конфліктів, стихійних лих та інших видів інтенсивного стресового впливу викликають різноманітні форми дезадаптації, нервово-психічні та психосоматичні порушення, посттравматичні стресові розлади. Інтенсивний стрес-вплив субекстремальних обставин на людину може бути настільки сильним, що особистісні властивості вже не відіграють вирішальної ролі в розвитку посттравматичного стресового розладу, який може розвинутися практично в кожній здоровій та емоційно стійкої людини [8].

До стресу можуть призводити інтенсивні переживання, пов'язані з утратою. Джерелом стресу стають і міжособистісні відносини. Стрес може викликатися конфліктною ситуацією, особливостями режиму здійснюваної діяльності та багатьма іншими чинниками. Закономірним наслідком є зниження продуктивності

різних видів діяльності, порушення психічного та соматичного здоров'я людини [8].

Усе це доводить нам, що реалії сьогодення життя в Україні створюють чимало додаткових факторів зниження адаптаційних можливостей будь-якої людини, а особливо дітей. На наш погляд, уміння адаптуватися – це основне уміння, яке допоможе людині вижити в таких мінливих умовах, які ми маємо зараз. Саме тому процес адаптації є запорукою створення основи безпечного та дружнього до дітей освітнього середовища.

Але практичні психологи та вчителі також стикаються з багатьма проблемами: реалії показують, що використати в онлайн-режимі стандартизовані та рекомендовані МОН методики неможливо (ми не знаємо: хто і як буде виконувати їх, а отже, чи валідними будуть результати); обмеження в часі за дистанційного формату також негативно впливає на роботу всіх учасників освітнього процесу, бо тривалість онлайн-уроків для збереження соматичного здоров'я є важливою. Проте психологи та соціальні педагоги не можуть затримувати учнів своєю діяльністю поза межами встановлених часових меж; діяльність психологів і соціальних педагогів звелася до профілактики та просвіти учасників освітнього процесу щодо адаптаційних механізмів, які стосуються соціальної адаптації, а не адаптації в межах закладу освіти; учні втратили соціальні контакти й перемістились у віртуальний світ; розділ учнів на тих, хто навчається в Україні, і тих, хто навчається за кордоном; замкнутість соціальних контактів (постійне перебування батьків і дітей на одній території).

Усе це заважає будувати звичні адаптивні механізми. Усі учасники освітнього процесу потребують додаткових зусиль стосовно адаптації, але без цього процесу не можливо побудувати безпечне та дружнє до дітей освітнє середовище.

Зважаючи на те, що велику частину свого часу здобувачі освіти проводять саме в освітньому закладі, і в шкільному середовищі виникає нагальна потреба не тільки в задоволенні базових життєвих потреб, а й у формуванні необхідних навичок для конструктивної, здорової взаємодії. Не секрет, що останнім часом в освітньому просторі досить часто зустрічаються психотравмуючі фактори, які прямо чи опосередковано впливають на фізичне та психічне здоров'я особистості. Тому створення безпечного і здорового середовища є надзвичайно важливою місією освітнього закладу [4].

Освітнє середовище – це системно організований освітній простір у Новій українській школі для оволодіння різними видами і формами людської діяльності, що має свої соціальні, соціально-педагогічні, психолого-педагогічні, кадрові, матеріально-технічні особливості, забезпечує учневі умови для освоєння головних принципів взаємодії з різними соціокультурними просторами; допомагає розкривати себе світу, опановувати значущими соціальними ролями [1]. Зважаючи на те, що освітні заклади є структурними елементами соціального середовища і не ізольовані та не відсторонені, а функціонують усередині нього, необхідною умовою є забезпечення саме безпечного середовища, у якому б дитина почувалася захищеною, убезпеченою від насильства, знуцання та приниження. Саме тому безпечне освітнє середовище повинно стати простором дотримання прав психологічної, екологічної та інформаційної безпеки здобувачів освіти.

Тому всі практичні психологи та соціальні педагоги намагаються різними способами контролювати й відстежувати проходження адаптивних процесів учнів, особливо 1, 5, 11 класів. Пропонуємо розглянути проект дослідження адаптивних процесів учнів 1, 5, 11 класів.

Суб'єкт: учні 1, 5, 11 класів.

Предмет: адаптивні механізми учнів.

Мета: дослідити адаптивні процеси учнів при переході до середньої та старшої ланки навчання.

Завдання: Сформулювати методичні та практичні рекомендації щодо сприяння покращенню процесів адаптації учнів, підтримки психологічного стану учнів, підвищення ефективності освітнього процесу та створення безпечного освітнього середовища.

Молодший шкільний вік – надзвичайно важливий етап розвитку дитини, зокрема формування її соціальної поведінки, особистісного ставлення до навколишнього середовища, до самої себе, а також ототожнення себе із соціумом. Успішність пристосування дитини до нових умов – запорука її подальшого комфортного існування в суспільстві. У зв'язку з цим одним із важливих завдань сучасної психологічної науки є дослідження закономірностей розвитку адаптаційних можливостей дитини, що дасть змогу розробити психологічний інструментарій для плідної роботи вчителів і психологів щодо розвитку її адаптивних можливостей до умов навчального середовища та створення безпечного та дружнього до дітей освітнього простору.

Про складність і значущість періоду, пов'язаного з адаптацією дитини в школі, сказано й написано у вітчизняній психологічній і педагогічній літературі багато наукових робіт. Саме на цьому етапі потрібно забезпечити всі необхідні умови для легкого запуску адаптаційних механізмів дітей, що створить комфортні умови, а отже, і безпечне та дружнє освітнє середовище.

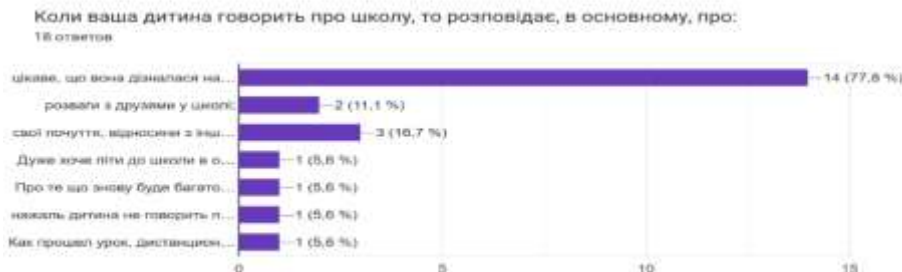
Наскільки добре це вдається реалізувати на цей час, можна дізнатися тільки завдяки опитуванню батьків, яких також треба заохотити до участі в дослідженні.

Для оцінки проблем адаптації у 2021-2022 навчальному році ми використали анкету для батьків першокласників, яка схвалена Методичною радою ХОНМІБО – протокол № 4 від 26.11.2009 р.

У ході опитування батьків було виявлено, що 88% учнів подобається відвідувати онлайн-заняття, про школи діти розповідають або часто (44%) або іноді (56%). З діаграми 1 ми можемо побачити, що 78% учнів розповідає про отримані знання на уроках, а отже, ситуація дистанційного навчання не вплинула на сприйняття навчання як провідної діяльності та не знизила мотивацію навчання.

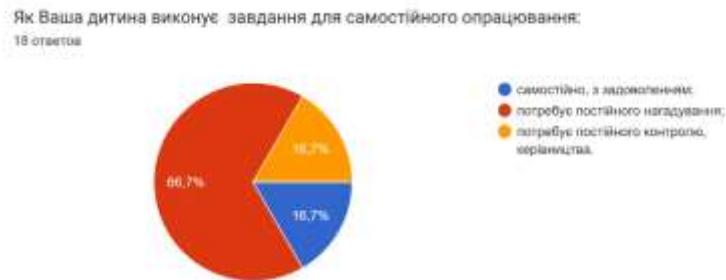
Діаграма 1

Опитування батьків першокласників
«Що цікавого дізналися на онлайн-заняттях у школі?»

Переважно всі батьки відзначають, що діти з радістю відвідують онлайн-уроки, проте 67% учнів потребують контролю з боку батьків усієї навчальної діяльності, тобто завдання навчити дітей бути самостійними під час вивчення матеріалу тепер стає менш реалістично, що видно з діаграми 2.

Опитування батьків першокласників «Виконання самостійних завдань»

У цілому, можна зазначити, що всі учні мають достатні механізми для адаптації та загальна картина переходу до дистанційного навчання все одно підтримує концепцію безпечного та дружнього до дітей середовища завдяки постійній просвітницькій та профілактичній роботі педагогічних працівників закладів освіти.

Перехід учнів із початкової школи до середньої ланки навчання є важливим етапом у житті школярів. Змінюється ситуація навчання, з'являються нові предмети, учителі, поступово ускладнюється програма. Це важливий етап розвитку здобувачів освіти. Проте зараз звичний процес адаптації має особливості дистанційного процесу навчання та безпекової ситуації у країні. Багато учнів знаходяться за межами дому, усі ми зараз навчаємося дистанційно, тому необхідно забезпечити емоційну підтримку та стабілізацію їх стану за рахунок повернення до звичної діяльності (навчання, спілкування, взаємодії).

Для діагностики адаптації була використана анкета для батьків п'ятикласників «Ваша дитина», яка схвалена Методичною радою ХОНМБО – протокол № 4 від 26.11.2009 р.

За результатами опитування було виявлено хвилювання батьків щодо якості засвоєння знань, мотивації учнів до навчання та їх психологічного стану, у тому числі під час переходу із початкової школи до середньої ланки навчання.

Тож постає питання, як підтримувати освітній процес ефективним, підвищувати мотивацію до навчання, заохочувати учнів і підтримувати.

Учні п'ятих класів цього навчального року – це випускники та продовжувачі програми НУШ, що була в них у початковій школі [2]. Тому задля організації ефективного навчання у 5 класі рекомендую впроваджувати та продовжувати засади Нової української школи, які супроводжували освітній процес у попередні роки [3]. Наприклад, такі [5]:

- Зберігати середовище зі знизеним рівнем ризиків і негативних емоцій [3]. Це також стосується безпечних взаємин між учнем і вчителем. Фокус має бути на потребах дитини та спонуканні її до навчальної діяльності. Важливо встановити доброзичливі взаємини з учнями й підтримувати індивідуальну траєкторію розвитку кожного, використовуючи прозорі та зрозумілі стратегії реагування на неналежну поведінку, а також залучати самих учнів до спостереження за власними діями та самооцінювання (рефлексії).
- Створення правил співіснування [3]. Правила краще працюють, якщо вони: чітко визначені; реалістичні; сфокусовані на попередженні деструктивної поведінки; турботливі, тобто існують не для

приниження учня (про порушення правил і наслідки варто говорити з дітьми без надмірної емоційності); сформульовані без використання заперечення.

- Підтримання довірливих стосунків з учнями. У початковій школі НУШ є практика ранкового кола [3]. Доцільно лишити її для 5 класу. Це прекрасна практика для встановлення довірливих стосунків між дітьми та дітьми й учителем, яка може використовуватись і на онлайн-заняттях.

Для підвищення ефективності освітнього процесу та підвищення мотивації до навчання пропонуємо рекомендації, які допоможуть урізноманітнити проведення уроків і заохочуватимуть школярів до плідної роботи:

- Звертатися до особистості учня. Важливо звертати увагу учнів на те, що всі ми різні, але в цьому і є наша єдність та особливість. Звертаючись до особистості учнів, ми підвищуємо їх віру в себе, спонукаємо формування стійкої позитивної самооцінки та підвищуємо мотивацію до навчання.
- Використання різних моделей навчання. Характерною рисою ефективного навчання є використання різних стратегій та методик. Навчання на основі запитів, проектна діяльність, взаємонавчання дозволяють урізноманітнити освітній процес і залучити до роботи кожного учня.
- Використовуйте елементи гри на уроці. Діти розуміють світ, якщо вони можуть вільно його досліджувати, творчо експериментувати та розв'язувати проблеми з урахуванням свого досвіду. І навіть якщо вони зазнають невдачу з першої спроби, вони спробують ще раз подолати труднощі та поліпшити свій результат.
- Відслідковування прогресу учнів [3]. Це допоможе учням розуміти, у чому вони досягли успіху, над чим потрібно працювати та як покращити свої результати. Важливо, що порівнювати результати учня можна лише з його попередніми досягненнями, при цьому бажано робити акцент на позитивній динаміці.
- Підтримка учнів. Важливо звертати увагу на психологічний стан учнів.

Коли діти переходять у старшу школу, багатьох батьків охоплює передчуття проблем, які мають посипатися звідусюди. Адже дитина стає самостійнішою, віддаляється від батьків і намагається захистити свою автономію. Спілкування з однолітками займає дедалі більше часу, а їхня думка нерідко стає визначальною в поведінці, пристрастях і самооцінці. Відчуваючи себе дорослими, старшокласники з роздратуванням сприймають ставлення батьків до себе, як до дітей. З одного боку, вони протестують проти батьківського контролю, а з іншого – усе ще потребують підтримки з боку дорослих. При цьому вони активно пізнають світ, експериментують і ризикують. Саме в цих особливостях полягають адаптаційні механізми пристосування до нових реалій навчання – бути старшокласником. Навчальні мотиви старшокласників усе більше поєднуються з мотивами професійної орієнтації. Система ціннісних орієнтирів є найважливішою характеристикою особистості старшокласника та показником її сформованості.

Для оцінки адаптації *старшокласників* до нових умов навчання проводилася діагностика за допомогою анкети «*Старшокласник*», «*Ціннісні орієнтири старшокласника*».

У ході дослідження з'ясувалося, що: більшість учнів (75%) відчували зростаюче навчальне навантаження за програмою навчання в 10-му класі; на виконання

домашніх завдань учні у середньому витрачають 2-3 години, 50% учнів – більше 3 годин. Багато десятикласників вважають, що випадки пропусків уроків учнями пов'язані з тим, що не всі навчальні предмети потрібні (25%) та із занадто великим навчальним навантаженням (75%). 25% учнів класу вважають, що є проблема з дисципліною в них, викликана тим, що учні в школі сильно перевантажені (75%). З опитаних учнів класу повністю задоволені взаєминами в учнівському колективі 92%. Десятикласники думають, що їм не вистачає дисциплінованості, культури поведінки, стриманості, доброзичливості, взаєморозуміння (55%). Серед основних якостей, які повинні мати їх учителі, учні називають уміння зацікавити навчальним предметом – 8%, терпіння та розуміння – 25%. Головна мета, яку ставлять перед собою багато десятикласників у цьому навчальному році, – це підвищити успішність (8%), підготовка до вступу в ЗВО (92%). Очікування більшості учнів класу (50%) щодо навчання в десятому класі виправдалися, підтверджують це з непевністю (50%).

Для учнів 10 класу ХЗОШ № 126, які взяли участь у тестуванні за методикою «Ціннісні орієнтири старшокласника», найбільший інтерес представляють такі цінності: доброта, повага до людей – 73%; почуття гумору – 67%; терпимість – 53%; дружелюбність – 40%; самоконтроль – 27%.

Таким чином, адаптація учнів є важливою складовою створення безпечного та дружнього до дітей освітнього середовища. Школа та вчителі повинні створювати умови для того, щоб учні відчували себе комфортно, заохочувати їх до взаємодії та співпраці. Успішна адаптація учнів допомагає забезпечити їхнє соціальне інтегрування та створює підґрунтя для їхнього подальшого навчання і розвитку. Крім того, сприятливе й безпечне середовище в школі позитивно впливає на здоров'я та психологічний стан учнів, що, у свою чергу, сприяє покращенню результатів навчання та розвитку їхніх здібностей. Тому важливо забезпечити всі необхідні умови для успішної адаптації учнів у школі, створення дружнього й безпечного середовища для їхнього навчання та розвитку. Це може бути досягнуто шляхом спільної роботи школи, учителів, батьків і учнів над створенням сприятливої атмосфери, яка сприятиме позитивному розвитку дітей та забезпечить їхню успішну адаптацію в освітньому середовищі.

Література

1. Безпечна і дружня до дитини школа. Мультимедійний навчальний курс. : URL: <http://scfs.multycourse.com.ua/ua/>
2. Концептуальні засади реформування середньої освіти. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>
3. Концепція Нової Української Школи. Нова Українська Школа – концептуальні засади реформування середньої школи, 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
4. Москалик С. В., Створення безпечного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти. 2022. URL: <http://surl.li/flmng>
5. Нова українська школа. Порадник для вчителя. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/razdel_1_Oglyad.pdf
6. Орлова О. В. Адаптація учнів до школи: психолого-педагогічний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Педагогіка». 2016. Вип. 23. С. 124–128.
7. Пономаренко В., Воронцова Т., Сакович О. та ін.. Безпечна і дружня до дитини школа в контексті реформи «НУШ». К. : Алатон, 2020. 64 с.
8. Розов І. В. Адаптивні антистресові психотехнології: навчальний посібник. К.: Кондор, 2005. 278 с.